

ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ АРХІВ

Дмитро КОЗІЙ

ШЕВЧЕНКІВСЬКА ЛЮДИНА

Кого розуміємо під «шевченківською людиною»?

Кажучи про шевченківську людину, маємо на думці не якусь одну Шевченкову креацію, але й не маємо наміру брати до уваги галерію всіх постатей, хоч би тільки позитивних, створених поетом. Із багатой галерії вибираємо кілька характеристичних постатей, у яких стверджуємо найвиразніше втілення того, що ми називаємо шевченківською людиною. Про них маємо право сказати: це Шевченкові духові діти. Шевченкова людина втілюється в різних характерах, які, не зважаючи на всю відмінність, виявляють єдність духової структури. Ця єдність структури постає перед нами в різноманітних життєвих ситуаціях.

Три жіночі різновиди шевченківської людини – це наймичка Ганна (із поеми і повісти «Наймичка»), Алкідова мати («Неофіти») і безіменна Відьма (з поеми «Відьма»), а три чоловічі це безіменний Варнак (із поеми і повісти «Варнак»), батько-хуторянин та його приймак Степан із поеми «Невольник» (їх об'єднуємо в одній особі лицаря-хлібороба) і Прометей. Щодо Прометея, маємо на увазі не тільки Шевченків «Кавказ», де Прометей виступає під своїм ім'ям, але й ті твори, в яких прометеївською мовою промовляє сам поет. Героя цих творів вважаємо українським перевтіленням античного Прометея.

* * *

Характеристичною властивістю шевченківської людини є превага в ній емоційності. Шевченківська людина має на собі пе-

У статті збережено
правопис автора (Ред.)

чать духа моста, що бачив у серці глибіню і внутрішню потугу людини. Ще до заслання, коли поет мандрував по рідній землі та єднався з людьми, просив він у Бога: «дай жити, серцем жити» («Минають дні, минають ночі», 1845 р.). Коли ж повертався з заслання, знову звертався з благанням до «святої праведної Матері святого Сина», щоб послала йому «святеє слово», яке б «пламенем взялось, щоб людям серце розтопило» («Неофіти»).

Однак, коли стверджуємо перевагу емоційності у шевченківської людини, мусимо уважати, щоб не допуститися помилки, з якою раз-у-раз зустрічаємося там, де мова мовиться про емоційність. Треба мати на увазі, що емоційність є багатогранною властивістю, бо почуття діють на різних площинах внутрішнього життя і, тим самим, бувають відмінні щодо якості. Почуття мають ієрархічну структуру, починаючи від найпростіших, периферійних, і кінчаючи на центральних, глибинних. Найглибший шар психіки, за Шелером, займають духові почуття: почуття духової любові, душевного миру, блаженства, святости, з одного боку, і почуття гріховності, провинності, безнадії, розпачу, з другого. Глибинні почуття утворюють наше духовне єство, оформлюють нашу духовність.

З глибинною емоційністю зустрічаємося у шевченківської людини. Вона полягає в тривало високій насназі почуттів. Оця тривало висока наснага почуттів становить ключ до розуміння шевченківської людини. Тут немає плінності й мінливості почуттів, характеристичних для емоційності нижчої категорії.

Шевченківська людина відзначається здатністю до подвигу й вольовою спрямованістю на здійснювання етичних цінностей. Цю здатність зберігає вона, не зважаючи на трагічні колізії, які випадають на її долю.

Спостерігаємо це в поведінці і жіночих, і чоловічих постатей.

Трагізм і велич почуттів можемо простежити насамперед у поведінці наймички Ганни («Наймичка»). Ми знайомимося з нею тоді, коли вона опинилася в безвихідній, здавалося б, ситуації. Вона стягнула на себе важку провину перед батьками і родом. Вона мусить покинути їх з немовлям, яке не знатиме свого батька. Для неї немає повороту до свого роду. Вона мусить забути про себе, про своє вільне й щасливе життя у матері, мусить зректися всього рідного й найближчого, не признаватися до нього. Бувши досі вільною, як пташина, вона продає свою волю для добра дитини. Бере на себе вантаж великої покути на все життя, покути мовчання про себе й про дитину, вона змушує себе покласти печать на своє серце перед людьми. Скорившись долі і ставши наймичкою, вона веде роздвоєне внутрішнє життя: вдень працює з запопадливістю й завзяттям, які будять подив, а вночі, на самоті, плаче-ридає, свою долю проклинає.

Проте вона в умовах приниження, перемагаючи себе, зберігає свою людську гідність. Ця героїня «тихого серця» виявляє надзвичайну зосередженість волі і здобуває собі пошану з боку оточення своєю поведінкою та чарівними душевними якостями. Їй дає силу героїчна любов. Із своєї багатой душі вона роздає добро не тільки рідній дитині, але й чужим людям, бо вона не знає почуття відчуження від людей. Її присутність у чужій хаті відчувається як присутність рідної людини, без якої хата опустіла б не тільки в фізичному значенні, але й, передусім, у моральному. Роздаровуючи себе з повноти серця, вона підносить і збагачує душу тих, з ким вона співживе, і передусім приводить до розцвіту душу

дитячу й молодечу, про то свідчить її вплив на сина Марка, який не знає, що вона його мати, і на невістку. Вона підбиває собі оточення, не докладаючи зусиль у тому напрямі, а навіть не усвідомлюючи того. Це все діється завдяки її харизматичним властивостям, що, незалежно від її волі, дають їй владу над людьми, яка при тому не відчувається як влада. Завдяки непохибній інтуїції вона вміє в складній життєвій ситуації вибрати властивий шлях. Вона, наприклад, відмовляється бути посаженою матір'ю на весіллі Марка, хоч ця пропозиція господаря мусіла сповнити її материнською гордістю. Вона, замкнувши серце, вибирається на прощу до Печерської Лаври, щоб перед святими боговгодниками вилляти біль душі. Вона не перестає ніколи бути собою. Перемігши себе одноразово на все життя, вона зціплює уста, хоч серце криком кричить.

Змушена ввесь вік приховувати від людей таємницю свого материнства, вона, проте, не має рис скритної людини. Навпаки, як людина відвертої душі, вона щедро обдаровує всіх тим, чим поймає її серце. Вірна своїй найглибшій людській сутності, вона забуває про себе, але ніколи не забуває про інших. Від неї спливає на інших світло, яке з самої природи своєї мусить розпромінюватися. Велика мати! Велика в житті, не менш велика в нинішній смерті. Щоправда, вона не в силі понести з собою свою мовчанку до гробу, не виявивши правди синові, не назвавши себе його матір'ю. Велике серце матері не витримує непосильного тягару мовчанки, коли треба попрощатися з життям. Але це нітрохи не применшує її величі.

Отже, коли й говоримо про самовідданість і самозреченість Наймички, маємо на думці не пасивну підкореність невблаганній полі, яка впливає з почуття провини перед своїм родом і Богом, а повноту любови, яка ніколи не вичерпується, яка освячує матір. Стоїмо тут перед містерією любови.

Містерія любови розкривається перед нами і в трагічній долі Алкідової матері («Неофіти»). Понурий трагізм матері незмірно поглиблюється. Вона бачить на власні очі страшну смерть сина на римській арені, пізніше бачить, як його тіло невільники, «раби рабів», кидають у Тібр на жир рибакам. Коли вона побачила, як «полилась святая кров» на арені, «об мур старою головою ударилась» і впала бездиханна, але сцена на Тібрі, що роздирала душу, пронизала її світлом божественної правди, яке рятує її від розпачу. Те світло надихає її вогнем апостольського покликання, і вона йде між люди, щоб нести їм слово правди «живого істинного Бога».

На відміну від наймички Ганни Алкідова мати виходить на широку арену життя, щоб здійснювати високе моральне покликання людини.

Ще вищий ступінь трагізму розгортається перед нами в перипетіях долі безіменної Відьми. Фізичне знищення вивершується тут жахливим моральним поніччям людини. Зазнавши найважчого пониження, втративши все найдорожче, приречена на розпач, Відьма (тільки таке ім'я залишилось по ній у людей!) веде довгі роки понуре животіння в духовому затьмаренні. Це чинить її найнещаснішою з нещасних. Але, згодом, вона стає великою у своєму моральному оновленні. Коли б вона була залишилася в своєму духовому затьмаренні, ніхто не мав би права осудити її. Але вона не залишається на дні життя, а навпаки, оновлюється в джерелі любови, яку небезпідставно названо духовою любов'ю.

Як Алкідова мати пішла ширити слово правди, так Відьма покидає безцільне мандрівне життя з циганським табором і повертає між люди, щоб творити добро. Творити добро в світі, в якому панує зло.

Так розв'язує Шевченкова проста людина проблему свого життєвого покликання.

Пригадаємо, що в той приблизно час, коли творилася поема «Відьма», філософ-песиміст Артур Шопенгауер розв'язав цю важливу етичну проблему в іншому дусі. Ствердивши перевагу зла в світі, він ставить, як властиве завдання людини, заперечення волі до життя. Натомість Відьма, життя якої кричить про владу зла, діє з мотивів, які приховуються в її глибинній свідомості і які підказують їй, що добро треба творити, не дивлячись на те, чи зло переважає в світі, чи ні. Вона читає у своєму серці, що світ є таким, яким його люди творять, яким його хочуть мати в своїй добрій вірі або в своєму засліпленні.

Так то три вибрані нами жіночі постаті засвідчують незбагненну глибину жіночого серця. Вони здатні до самопожертви, тому що діють із глибин своєї істоти. Жертвуючи собою, вони розгортають своє глибинне єство. Можна сказати, що вони перевершують себе, діючи з надхнення, яке спливає на них «з висот». Бо призначення їх героїчної любови полягає в тому, щоб перетворювати людину, зокрема, як каже Шевченко, «розповивати» юні серця, надихаючи їх прагненням прекрасного і великого. Людина великого серця самою своєю присутністю створює атмосферу безпечности, захищености від ворожих сил світу, атмосферу, в якій молода людина духово потужніє, внутрішньо визволяється.

Шевченківська мати не підходить до життя з позицій практицизму, не оцінює людини на підставі того, чи її поведінка корисна, чи ні. Для того, хто любить, людина, яку вона любить, цінна не тому, що вона вже посідає певні вартості, а тому, що вона приховує в собі можливості, які треба видобувати любовною рукою.

Героїчна любов, з одного боку, йде в парі з великим зосередженням волі, а з другого боку вона черпає свою силу із свідомости трансцендентних пов'язань людської долі. Її непохибна спрямованість впливає з її одуховлености.

Переходячи до чоловічих втілень шевченківської людини, стверджуємо, що й вони відзначаються тривало високою наснагою почуттів. Їх характеристичною рисою є, «окрема, бойова спрямованість на здійснення ідей правди і справедливости, на оборону людської гідности і – в своїх найвищих виявах – повсякчасна беззастережна готовість віддати життя чи ідеальні цінності, за найглибшу суть того, що зветься Україною. Одне слово: їх відзначає надхненна мужність.

Силу цієї мужности спостерігаємо і в житті простої людини, кріпака, і в житті лицаря-хлібороба Гетьманської України, і в житті людини прометеївського типу.

Так безіменний герой поеми (і повісти) «Варнак» важить своїм життям, хоча розплатитися за поганьблення найдорожчої людини, коханої дівчини. Він ступає на дорогу кривавої розплати. Його помста страшна, бо його ненависть так само велика, як і його любов. Він свідомий, зрештою, того, що він розплачується не тільки за себе, за дорогу йому людину, але й за потоптану гідність інших «простих людей». Але ненависть здобуває тільки тимчасову владу над його душею. У ньому визріває дедалі сильніше почуття, що він вибрав невластиву дорогу, пробуджується почуття огиди до розбишацького ремесла. Він усвідомлює,

що розбишацьке ремесло загання його в безвихіддя. У результаті довготривалої внутрішньої боротьби довершується в ньому моральний злам і переоцінка всього життя. Він виявляє таку саму здатність до морального переродження, як Відьма.

З тонким мистецьким почуттям вибрав поет момент моральної кризи. Ми бачимо перед собою людину з розбитою душею, що виходить із Броварського лісу вранці-рано. Хочє погубити себе. Але один погляд на «святий Київ наш великий», на храми Божі, що «святим дивом сяють», «ніби з самим Богом розмовляють», струснув ним до самої глибини душі. Як заворожений, стояв він аж до полудня, не міг рушити з місця. А тоді почув, що диво сталося в душі. Він скидає з себе вантаж злочинства, приймає суворий засуд і йде на каторгу. Але й у мученицькому житті каторжанина зберігає він високу шляхетність. Моральна велич опромінює його старечі дні. Коли він постає перед поетом на засланні, його постать вражає поета якимось особливим внутрішнім ладом. Постає він як подвижник з гарячим серцем, повним любови до життя, дарма що його життя було понівечене.

Цьому, спочатку стихійно-дикому борцеві за суспільну справедливість, а пізніше моральному подвижникові, протиставить поет постаті Гетьманської України, що борються в організаційних формах, спертих на суспільно-етичні засади. Найкраще, мабуть, їх втілення знаходимо в поемі «Невольник». У постаті батька-хуторянина і Степана-приймака бачимо ніби двовтілення лицаря-хлібороба в двох головних фазах життя – молодості і в похилому віці. Лицар-хлібороб, типова постать Гетьманської України, має яскраво національні риси. Маємо тут перед собою тип української людини, тісно зв'язаної з землею і батьківщиною, хлібороба-продуцента і патріота-державника, повноцінну постать лицаря. Шевченківський лицар-хлібороб відзначається незламною громадянською дисципліною, внутрішнім ладом і непохитною вірністю людині і рідному краю. Чи ці моральні властивості завдячує він віковій духовій культурі, впливам традиції, чи умовам вільного громадського життя, – над цим питанням не місце тут зупинятися. Ми стверджуємо факти. Стверджуємо, що внутрішній лад – ця неоціненна властивість людини – проявляється в кожному слові й кожному порусі, в такті і повазі життя. Він ґрунтується на невичерпній любові. Громадянська дисципліна й досмертна вірність, що б'є з джерел любови до батьківщини, мають внутрішній характер, не знають зовнішнього примусу, що й Гарантує їх тривалість. Ентузіастична настанова, якою палала молодість, не проминає разом із молодістю. Старий хуторянин, виправляючи Степана на Січ, із глибоким зворушенням виносить із комори свою козацьку зброю, щоб передати її в молоді руки, як дорогу реліквію молодості, а в його душі жевріють жаром незатерті почуття лицарського ентузіазму. Тут корениться незміряна моральна мий. шевченківської людини. Ця моральна міць дає осліпленому Степанові почуття вищости над ницістю ворога, що пограбував Січову церкву Покрови, над такою самою ницістю царственного пороги, що втішається зааранжованою ним же пожежею Межигірського монастиря.

Висока тональність і тривалість почуттів, як бачимо, сприяє розпитковому характеру людини, цементує людину внутрішньо, ушляхетнює душу в усіх її ви-

явах. Вона становить джерело героїчного етосу. Тільки нижчі форми емоційності приховують у собі розкладову міць. Вони набувають загрозливих розмірів в умовах підневільного існування нації.

Найвище – сміємо твердити – втілення шевченківської людини це прометеївська людина. Вона відома передусім із поеми «Кавказ». Але ми знаходимо її втілення також у героєві поем і ліричних поезій, що каже про себе:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого
Бога, За неї душу погублю!*

Шевченківська прометеївська людина бореться передусім за гідність нації. Не йде на жодний компроміс із земними правителями, не кається, приречена на муки. Вона змагається і з Богом, як і її античний предок.

Чи маємо тут справу з богоборством поета? У драматичному конфлікті з Богом його думка б'ється розпачливо між двома суперечними ідеями божества: між ідеєю Бога-Саваофа, володаря світу, з одного боку, й ідеєю Бога любови й прийді, і другого. Старозавітну ідею «сильного й могутнього» Бога, «Господа, могутнього в бою» сильні світу сього перетворили в ідола, перед яким вони б'ють поклони «за кражу, ні пойму, за кров», у якого просять допомоги, «щоб братню кров пролити», якому приносять святотатські дари – «з пожару вкрадений покров». Шевченківська прометеївська людина не кориться такому божеству, проявляючи в змаганні з ним притаманну пророчим натурам «пристрасть справедливості», і якою, на думку Бергсона, відзначалися старозавітні пророки Ізраїля. Якщо такий мав би бути Найвищий Суддя, то шевченківська людина не вагається стати з ним на прю, хоч би при тому мала погубити свою душу. Але, насправді, вона визнає тільки Бога любови й правди. У її парадоксальному змаганні проти Бога і з а Бога викристалізовується очищена ідея божества: ідея Бога правди й любови, носіями якої є Алкід та його мати. Прометеївський борець розкриває своє серце перед великим серцем матері.

Ми відмітили спільну рису шевченківської людини: і жіночих, і чоловічих статей, а саме тривало високу наснагу почуттів. Ця риса щільно пов'язується з ентузіастичною настановою, яка є невідмінною властивістю кожної великої душі: чи «великого серця» матері, чи невтомної в пошуках думки мудреця, чи постійно готової на подвиг волі героя.

* * *

Наші міркування про психічну структуру шевченківської людини зустрінуться, напевно, з застереженнями. Нам скажуть: «Шевченківська людина – це витвір поетової уяви. Ми ж маємо справу в житті з людьми реальними, пересічними. Кожному спостерігачеві впадає в вічі послаблення вольовості в характері українця».

Мусимо сконфронтувати візії поета з даними науки.

Українські етнопсихологи й соціологи, що пережили катастрофу української державности й намагалися встановити причини катастрофи, дошукуються їх передусім у нашій надмірній емоційності. У ній добачають важливу причину

наших політичних катастроф уже в минулих віках. Українська емоційність проявляється, мовляв, у легкій запальності і скорому охолодженні, draжливості на дрібниці, мінливості й розпорошеності почуттів, їх постійній флюктуації під впливом щораз нових подразнень. Це все риси психіки, які в своїй гіпертрофії не допускають до зосередження волі й думки на витривалій, довгій, послідовній, розумно зорганізованій праці. Недостатньо обдарована вольовими первнями українська психіка легко піддається мінливим хвилевим настроям. Українець є, мовляв, типом людини, що «топить у настроях і пливе за водою», неспроможної ставити перед собою та здійснювати високу й далеку мету. Хоча українська емоційність становить глибоке джерело пісенності й ліричної творчості – справжнього скарбу українського народу, – проте, з погляду вимог організованого суспільного й національного життя, її слід оцінювати як явище хворобливе, як якесь прокляття, що висить над народом. Бо керувана емоційністю ментальність «боїться твердої, ясної форми». Саме завдяки її розкладовим діям спостерігається в нас брак сильних, яскравих, пластичних індивідуальностей.

Як далеко відбігає ця характеристика української людини як такої від характеристики шевченківської людини!

Власне, шевченківської людини, а не тих марних душ, користолюбних, продажних і нікчемних, яких чимало поет бачив ми власні очі в українському суспільстві й показав у своїх творах. Але він бачив також і показав великі душі, що промовляють із надрів українського народу мовою його глибинної духовости. Шевченко, поет-візіонер і пророк, творячи з глибин свого духу, проникав у глибини духовости свого народу, будиши його найповнішим виразником.

З певним трепетом пробуємо відкривати глибинні шари духовности людини й народу, огорнені містерією. Все ж досвід життєвий провадить і туди. Давно стверджено важливий факт, що кожна особа неповторна. Коли ж так, то ми маємо ніде піну твердити, що в кожній людині є щось закладене, що й становить її сутність. Поняття сутности можна, одначе, різно з'ясовувати. Ми схильні звичайно думати, що сутне в людині, як щось «згори» дане, мусить бути тривале й розгортатися в житті людини само з себе. Але можна й треба це розгортання розуміти інакше. Людина не приходить на світ із готовою духовою структурою. Життя людське проходить у часі, в якому людина постійно утворює й оформлює свою духовість, можна сказати – реалізує свою сутність. Людина стає с о б о ю в часі, від народження й до скону, стає собою завдяки актам світового духу, свого серця, своєї особистости. Цю думку висловив давним-давно старогрецький поет Піндар: «Стань тим, ким ти є». Вона займає центральну позицію в системах німецького ідеалізму (Кант, Фіхте) і в мислителів нашого віку (Ясперс, Шпрангер та ін.). Впадає в очі парадоксальність цієї думки людина має стати тим, чим вона є по суті. Але парадоксальність розвіюється, коли зважимо, що життя є не тільки дійсністю, але й завданням, покликанням до самотворення.

При тому треба пам'ятати, що самотворення відбувається в мінливих ситуаціях, які сприяють йому або його гальмують. Під ситуаціями розуміємо і внутрішні і зовнішні комплікації, які зумовлюють буття.

Те, що ми сказали про особу – людську одиницю, скажемо й про націю як «збірну особу» (Макс Шелер). Кожна нація має в собі щось неповторне, сутнє, що викристалізовується або й нидіє.

Шевченко пробудив людину в людині й пробудив націю, поставивши перед ними завдання здійснювати своє покликання.

Щоправда, в нашу добу загрожують шевченківській людині, з одного боку, тенденції сьогочасної цивілізації з її матеріялізацією життя, і, з другого боку, тенденції тоталітарної держави-поліпа, що тримає в зашморзі шевченківську людину і силкується перетворити українську національну спільноту в безструктурну інертну масу, викоренити почуття людської й національної гідності, яке жило в душі шевченківського лицаря й тоді, коли він опинився в неволі:

*і сором тут, і сором там
... на суд Твій праведний прийти,
в залізі руки принести
і перед всіми у кайданах
стать козакові.*

Процес моральної деградації суспільства будить тривожну думку: ми знаємо, що нарід, який утратив лицарського духа і верству, що стояла на сторожі лицарських традицій, неспроможний побудувати свою державу; але ми свідомі й того, що тільки власна національна державність зумовлює розвиток лицарського духу. Стоїмо перед парадоксом: при відсутності своєї держави немає місця для лицарського духу, а при відсутності лицарського духу нема надії на побудову національної держави.

А все ж нарід, що хоче жити, мусить перебороти цей парадокс. Ми є свідками того, як у молодих поколіннях українського народу раз-у-раз пробуджується воля до життя й перемоги. Ми з гордістю й тривогою стежимо, як молоде покоління намагається вирватись із страшних обіймів тоталітарного поліпа, що диспонує величезними засобами, щоб розчавити все, що не підкоряється йому, не оглядаючись ні на які етичні засади.

Пророчий геній Шевченка веде це покоління, ставши для нього джерелом надхнення й сили. Йому й поклоняється виразниця дум і надій цього покоління:

*Кобзарю!
Знов
до тебе я приходжу,
бо ти для мене совість і закон.
(Л. Костенко: «Кобзареві»)*

Совість і закон промовляють до нас у Шевченкових креаціях не абстрактними поняттями й формулами, а словом і ділом живих втілень. Шевченківські креації не тільки промовляють, але й діють, бо вони виростили з глибин народного життя. Вони діяли в минувшині своєю творчою силою, оформлюючи українську людину в ряді поколінь, вони будуть діяти і в будучині, допомагаючи перебороти парадокс буття українською народом, про який була мова вище.

Дійову роль шевченківської людини та її вплив на оформлення української духовності можна порівняти з впливом постатей германської чи грецької мітології, героїв Іліади чи могутніх втілень Біблії. Не було б, мабуть, героїв під Термопілами й Маратоном, якби не було Гомера з його креаціями, що віками формували психіку грека, вийшовши з глибин народних. Макс Шелер висловлює погляд, що доля народів формується силою великих мітичних втілень, що діють як особові зразки, «Співець чи поет каже він – все наново перетворює ті втілення і зливає свою душу з постатями, зачерпнутими з традиції, годує їх своїми життєвими соками».

Ідеться при тому не тільки про чоловічі креації, але й про величні жіночі постаті, що віками раз-у-раз перевтілюються, як Іфігенія, Антігона, Андромаха, Кассандра, дочка Іефая тощо.

Ми зустрілися вище з поглядом, що українська емоційність стоїть на перешкоді розвитку сильних індивідуальностей. Познайомившись докладніше з духовною структурою шевченківської людини, можемо ствердити, що доглибна емоційність, з її ентузіастичною настановою, власне викарбовує сильні особистості.

Такими викарбованими особистостями є постаті, що походять із духу Шевченка і водночас із глибин української духовності.

Але він в шевченківській людини не замикається в межах української спільноти, вона виходить далеко поза неї. Сьогочасна людина, з її скепсисом і розкладовим цинізмом, має в шевченківській людині зразок героїчного життєствердження. Шевченківська людина проходить часто, аж надто часто крізь пекло в житті, але вона виносить звідти ясність душі, бо живе в правді. Не будемо пригадувати трагічних переживань Варнака, чи Відьми, чи Степана (з поеми «Невольник»). Що може бути цінніше для сьогочасної людини, як здатність тих людей переборювати зло й підноситися після падіння, особливо ж здатність, брак якої відчувається боляче в нашому житті, вірити в людину і божественний принцип буття? Життєствердження шевченківської людини впливає, як ми постійно підкреслювали, з тривало високої наснаги душі.

Сьогочасна людина не почуває під собою ґрунту для такого життєствердження, бо переживає духову кризу, що дістала окреслення як знелюдинення людини. Суттєвою властивістю знелюдинення є відсутність серця. «Відсутність серця – то найбільша цнота», – так з усією точністю поетичного слова характеризує духовий стан сьогочасної людини Ліна Костенко, яка відзначається надзвичайно гострим відчуттям дійсності. Відсутність серця пов'язується з гіпертрофією інтелекту, який може пишатися подиву гідними відкриттями в царині техніки чи медицини, а водночас жахіттями людовбивства, більш ніж звіринною жорстокістю, яку з сарказмом демаскував колись Мефістофель. Людство пережило й переживає страхітливі прояви тієї жорстокості.

Потребу переродження людини західного культурного круга дедалі глибше усвідомлюють мислителі західного світу. Вона увиразнюється особливо рельєфно перед зором людини, що дивиться на нас зі становища стародавньої індуської культури. А саме сьогочасний індуський мислитель і суспільний діяч Сарвепаллі Радгакрішнан, глибокий знавець західної культури, вказує на те, що західня людина розвинула позитивістичну настанову на світ і життя, повірила у всевладу науки й техніки, призначенням яких мало б бути підкорення при-

роди людині, засвоїла собі механістичний спосіб мислення і пройнялася духом матеріалізму, але при тому всьому забула про властиве призначення людини. Розум, що зрікся прагнення проникати в метафізичний глибокий буття, не в силі спрямувати людину на шлях призначення. Тим часом нашій цивілізації загрожує катастрофа. Якщо хочемо уникнути її, мусимо побудувати життя на нових підвалинах. «Ми мусимо – каже мислитель відкрити резерви духовности, пошану до людської особи, тямку святости». Людина мусить усвідомити, що вона здатна до більших речей, ніж панування над природою. «Людина мусить повернутися обличчям до людини, до слугування людині й живучому в ній духові.»

Покличемося ще на Мартина Бубера, жидівського мислителя, він пройшов пекло гітлерівського концентраційного табору смерті. Трагічний життєвий досвід міг знівечити в нього віру в людину й довіру до буття, однак він зберіг своє глибоке переконання про можливість і конечність «діалогу» між «я» і «ти», тобто між людиною і людиною, людиною і світом, людиною і Богом. На його думку, тільки вміння вести такий діалог може перебороти почуття відчуженості людини в світі».

Шевченківська людина, з її відкритою душею, внутрішнім ладом і повагою до життя, показує нам стежки, які ведуть від путі по душі, від душі людини до внутрішнього ества буття.

***** Шевченків Свім *****
